

ELLINIZM DAVRINING MARKAZIY OSIYO MADANIYATIGA TA'SIRI

Yakubova Shohista Abdurahmonovna

Qarshi Abu Ali ibn Sino nomidagi
jamoat salomatligi texnikumi
O'zbekiston tarixi fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyoga yunon madaniyatining kirib kelishi, yunon va mahalliy madaniyatning qo'shilishi asosida shakllangan Ellinizm davri, ellinizm madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari haqida atroflicha mulohazalar bayon qilingan. Markaziy Osiyo xalqlari tarixida ellinizm davrining utgan o'rni haqida atroflicha tahliliy va qiyosiy ma'lumotlar berish, davr to'g'risida to'liq tavsif berilgan.

Kalit so'zlar: ellinizm, Salavka, Antiox, varvarlar, ellenistik ta'sir, grek adabiyoti, markaziy davlat, kurash, hokimiyat, ellenistik madaniyat.

Qadimgi dunyo tarixida ellinizm deb atalgan davr eng murakkab qaramaqarshiliklar bilan to'lib toshgan davr hisoblanadi. Aleksandrning g'alabasi va ellenistik davlatlarining tashkil topishi ijtimoiy va iqtisodiy sohalarida o'z an'ana va xususiyatlariga ega bo'lgan Sharq xalqlari ustidan grekmakedoniyaliklarining to'liq g'alaba qozonishi deb bo'lmaydi. Ellinizm konkret tarixiy xodisa, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, mafkuraviy, madaniy hayotda grek va yerli aholi xususiyatlarini o'zida mujassamlashtirgan tarixiy voqe'likdir.

Miloddan avvalgi 312 yili Salavka Bobilda o'z hokimiyating qat'iylashtiradi va to'qqiz yil davomida davlati chegarasini kengaytira borib, Eron va Markaziy Osiyoni ham egallaydi. Ammo Markaziy Osiyoning erksevar xalqlarini osonlik bilan o'ziga qaram etolmaydi, qo'zg'alonlar tinchimaydi. 293 yili Spitamennig qizi Apamadan tug'ilgan o'g'li Antioxni Markaziy Osiyoga yordamchi hokim etib tayinlaydi. Antioxning faoliyati natijasiga qo'zg'alonlar birmuncha bostiriladi. 280 yili Salavka vafot etgach, Antiox otasini o'rnini egallaydi. Salavkiylar davrida Markaziy Osiyo

mintaqasida Aleksandr yurishlari, undan so'ng hokimiyat uchun bo'lgan kurashlar natijasida izdan chiqqan normal hayot tiklana boshlaydi. Lekin osoyishta hayot uzoq davom etmaydi, markaziy davlatdagi notinchliklardan foydalangan joylardagi hokimlar Baqtriya va Parfiyani mustaqil davlat deb e'lon qiladilar. Aleksandrning Osiyo va Yevropa sintezi haqida Diodod quyidagilarni yozadi: "Aleksandir odamlarni Osiyodan Yevropaga va aksincha, Yevropadan Osiyoga ko'chirish, aralash nikohlar tashkil qilish, xalqlar orasida aloqa o'rnatish yo'li bilan buyuk qitani bir xil fikrlash va qardoshlarcha do'stlikka olib kelish yo'lida ish tutti." Aleksandr, albatta, barcha xalqlarni birlashtirish maqsadini siyosiy jihatdan amalga oshirilmadi, imperiya bo'linib ketdi, ammo ob'ektiv qaralganda, Sharq va G'arb xalqlari orasida haqiqatdan aralashuv, har ikkala qita xalqlari madaniyatining bir-biriga ta'siri, savdo aloqalarining kengayishi amalga oshirildi.

Ellinizm davrida grek madaniyati, aniqrog'i tili va adabiyoti Aleksandir bosib olgan mamlakatlar - Yaqin Sharq, Shimoliy Afrika, Kichik Osiyo, Markaziy Osiyo, Eron va Hindistongacha tarqaldi va bu xalqlar madaniyati bilan o'zaro boyish jarayoni boshlandi. Grek tili esa ellinistik davlatlarga suniy birlashtirilgan xalqlar (Misrdan to Hindistongacha) o'rtasida aloqa etish vositasi vazifasini ado etdi. Grek adabiyoti, san'ati va falsafasidan millionlab odamlar bahramand bo'ldilar. Yevropa olimlari ko'pincha bir yoqlama ta'sirni tan olib, Sharq ta'sirining inkor etadilar, lekin ta'sir aslida ikkiyoqlama bo'lgan. Afsuski, bizgacha yetib kelgan yozma manbalarning kamligi va to'liq emasligi Aleksandrgacha bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlari madaniyati, turmush tarzi, urf-odati, ijtimoiy tuzumi haqida to'liqroq tushunchaga ega bo'lish imkonini bermaydi. Bor ma'lumotlarda ham. o'troq xalqlarni mensimay, ularga "varvarlar" deb qarash nuqtai nazaridan yozilgan. Ammo so'nggi 30-40 yillar mobaynida Markaziy Osiyo jumxuriyatlarida olib borilgan arxeologik izlanishlar natijasida topilgan qimmatli materiallar antik adabiyotlar materiallarini to'ldiradi va kamchiliklarini qisman bo'lsa-da, tuzatishga, ellinistik madaniyat ta'siri aynan nimada ekanligini aniqlashga yordam beradi. Ba'zi Yevropa olimlarining Sharq xalqlari shunchalik taraqqiyotda orqada bo'lganlarki, hatto ellinistik ta'sirni o'zlashtirishning

noqobil edilar, degan fikrlarni qanchalik g'ayriilmiy ekanligini arxeologik topilmalar isbotlamoqda, Markaziy Osiyoda yuksak madaniyat mavjud bo'lganligi yana bir isboti "Avesto", zardo'shtiylik ta'limoti va yuqorida aytganimizdek, uning Ioniya va markaziy Gresiya fani, falsafasining shakllanishiga ko'rsatgan ta'siridir. Markaziy Osiyo madaniyati rivoji Aleksandr yurishlaridan keyin ham to'xtab qolmadi, Yunon ta'sirini o'zlashtirish bilan bir qatorda, ellinizm san'ati, adabiyoti va umuman madaniyatining taraqqiyotiga ham o'z navbatida ta'sirini o'tkazdi. Ma'lumki, Aleksandr yurishlari natijasida Sug'diyona, Samarkand katta talofat ko'rgan. Ammo bu mintaqada ham hayot asta-sekin iziga tushgan, hunarmandchilik, savdo va qishloq xo'jaligi yo'lga qo'yilgan, ellinistik va so'g'd madaniyatining ikki taraflama boyish jarayoni amalga oshirilgan. So'g'diyonada ellinistik madaniyat markazi Samarqand bo'lgan, lekin bu mintaqada ellinistik pullar, grek idishlari, taqlidiy yaratilgan buyumlar bo'lsada, Baqtriya mashtabida emas. Bu mintaqada ellinistik usulda qurilgan shaharlar haligacha topilmagan, ammo keyinroq barpo etilgan shaharlarda (Afrosiyob, Panjikent) ellinistik madaniyat elementlari bor.

Xulosa o'rnida aytish joizki, ellinistik madaniyatning shakllanishida Sharq. katta rol o'ynadi. Yaqin va Markaziy Sharqda rivoj etgan ilm-fan, ayniqsa, astronomiya, matematika, tabobat va o'ziga xos qishloq xo'jaligi borligi, greklar tanish bo'lmagan ekin ekish, hosil olish usullari, ular bilmagan ozuqa, meva, poliz yetishtirilishini ko'rdilar. Ayniqsa, bir-biri bilan bo'lgan aholisi kam, mustaqil shahardavlatlar, polislar tuzumi sharoitida yashashga o'rgangan kelgindilar Sharqda yagona davlat, yo'lga qo'yilgan savdo aloqalari, shaharlararo yaxshi yo'llar va qishloqlar bilan birdamli, umumiy din, ibrat olishga arzigulik ko'p narsalar borligiga guvoh bo'ldilar. Xaqiqatdan, Sharq xalqlari davlat tuzumi, iqtisodi va madaniyatining ellinizmga ta'siri oz bo'lmadi. Umumiy til esa umumiy madaniyatning yaratilishining omili bo'ldi. Tarixiy manbalarga va arxeologik tadqiqotlarga suyanganda shuni aytish mumkinki, Parfiyada ham grek madaniyati ta'siri yuqori bo'lgan va Sharq va G'arb o'rtasida mustahkam madaniy va iqtisodiy aloqalar o'rnatilgan. Bularning barchasiga shuni xulosa qilib aytish mumkinki, G'arb ta'siri ostida Sharq madaniyati yangi

bosqichga ko'tarilgan, lekin shu paytda G'arb madaniyati ham Sharqdan ko'p narsa olgan. Bu ikki madaniyatning sintezi natijasida, hozirda butun bir davr maqomiga sazovor bo'lgan ellinizm madaniyati kelib chiqqan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Alimuhamedov A. Atnik adabiyot tarixi.–T., 1975.
2. Anarbaev A. Goroda Severnoy Fergani v drevnosti i rannem srednsvekovye. –M., 1994
3. Arxeologiya, qadimgi dunyo tarixi va etnografiya masalalari (ilmiy maqolalar to'plami). Samarqand, 2001.
4. Bertels Ye.E. Istoriya persidsko-tadjikskoy literaturi. –M., 1969.
5. Boys M. Zaroastrizm, verovaniya i obiche. –M., 1987.
6. Bichurin.I.Ya. Sobranie svedenie o narodax obitavshix v Sredney Azii drevnie vremena. –M., 1950.
7. Vaynberg B.I. Etnogeografiya Turana. –M, 2005.
8. Gafurov B.G. Istoriya tadjikskogo naroda. –M., 1952.
9. Gafurov B.G. Tadjiki. –M., 1972
10. Gafurov B.G., Sibkidis D.I. Aleksandr Makedonskiy i Vostok. –M., 1980.